

วัฒนธรรมไทย

พระครูกล्यानสิทธิวัฒน์ ผศ.
(สมาน พรหมอยู่ / กล्यानธมโม)
น.ธ.เอก, ป.ธ.๕, พ.ม., พธ.บ., M.Ed.

วัฒนธรรมไทย

พระครูกลุณสินธุ์ ๘๘.

(สมาน พรหมอยู่ / กลุณสินธุ์)

น.ธ.เอก, ป.ธ.๔, พ.ม., พ.บ., M.Ed.

วัฒนธรรมไทย

© พระครูกลุ่ณณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่ / กลุ่ณณธมฺโม)

ISBN : 974-364-331-1

พิมพ์ครั้งที่ ๔ : ตุลาคม ๒๕๕๘ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ที่ปรึกษา : พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภณ)

ภาพปก : พระเจดีย์ทรงเครื่องลี้วาลนามว่า “พระคิราสนเจดีย์ และ
พระคิรจุมภฏเจดีย์” หน้าพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม
กรุงเทพฯ

จัดจำหน่าย : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด
โทร. ๐๒ ๒๒๕ ๙๕๓๖

ราคา ๑๒๐ บาท

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทร. ๐๒-๒๒๑๙๙๙๒, ๐๒-๖๒๓๕๖๒๓

โทรสาร ๐๒-๖๒๓๕๖๒๓

คำนำ

วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เรียกได้ว่า เป็นมรดกอันล้ำค่าของมวลมนุษยชาติ ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ สืบส่ง ประปรังแก้ไข และสืบทอดกันตลอดมา จนเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่ทุกคนมีส่วนเป็นเจ้าของ และถือเป็นวิถีชีวิตของคนในชาตินั้น ๆ ด้วย วัฒนธรรมจึงนับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อวิถีชีวิตมนุษย์และเป็นสัญลักษณ์ของชาติอย่างโดดเด่น

หนังสือวัฒนธรรมไทย เล่มนี้ ได้เรียบเรียงเนื้อหาเฉพาะที่เป็นสาระสำคัญอันเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทยโดยรวมเท่านั้น เพราะถ้าจะนำเรื่องที่เป็นวัฒนธรรมทั้งหมดของคนไทยทุกภาคมารวมไว้ก็คงจะเป็นหนังสือที่มีความหนาหลายร้อยหน้า ซึ่งไม่สะดวกต่อการศึกษาค้นคว้า เนื่องจากวัตถุประสงค์การเรียบเรียงก็เพื่อเป็นตำราเชิงวิชาการด้านวัฒนธรรมตามขอบข่ายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ จึงเหมาะที่จะเป็นตำราเรียนของนักเรียน นิสิต นักศึกษา และเสริมความรู้แก่ผู้สนใจทั่วไป เพราะปัจจุบันสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับวิชาวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก จึงได้จัดไว้ในหลักสูตรด้วย

จึงหวังว่า สาระจากหนังสือเล่มนี้ จะอำนวยประโยชน์แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปเป็นอย่างดี

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์

เมษายน ๒๕๔๘

คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

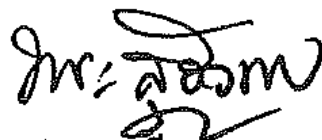
คำนิยม

นำยินดีที่ว่า พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (สมาน กลุยานธโม / พรหมอยู่) ได้รวบรวมและจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “วัฒนธรรมไทย” ซึ่งเป็นเอกสารประกอบการสอนวิชาวัฒนธรรมไทย อันเป็นวิชาพื้นฐานในระดับปริญญาตรี ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มีระยะหนึ่งที่มีรายการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย โดยกล่าวว่า “เป็นคนไทย พูดภาษาไทย เขียนเลขไทย รับประทานอาหารไทย แต่งตัวแบบไทย ฟังดนตรีไทย เล่นกีฬาไทย และงามด้วยวัฒนธรรมไทย” นับว่าเป็นคำเชิญชวนที่น่าฟัง คนเราจะงามก็ด้วยมีวัฒนธรรมของเราเอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีนโยบายสนับสนุนงานการเขียน การค้นคว้า การวิจัย และงานแปลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษามาโดยตลอด ทั้งยังสนับสนุนให้เสนอผลงานทางวิชาการนั้น ๆ เพื่อขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการ เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ ประดับเกียรติของผู้มีความสามารถทุกท่าน

ขออนุโมทนาและชมเชยในความวิริยะอุตสาหะของพระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ ณ โอกาสนี้เป็นอย่างยิ่ง หวังว่าหนังสือนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจทางด้านมนุษยศาสตร์ โดยเฉพาะวัฒนธรรมไทย เป็นอย่างดี

(พระสุธีวรญาณ)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารบัญ

คำนำ		(๓)
คำนิยม		(๔)
บทนำ		
❖ วัฒนธรรมคือทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้าง		๑
❖ ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม		๒
❖ วัฒนธรรมเป็นบรรทัดฐานของสังคม		๒
❖ วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต้องเรียนรู้		๓
บทที่ ๑ : ความหมายของวัฒนธรรม		
❖ ความหมายตามรูปศัพท์		๕
❖ ความหมายในทัศนะของนักปราชญ์ไทย		๖
❖ ความหมายในทัศนะนักปราชญ์ตะวันตก		๗
❖ ลักษณะของสังคมไทย		๙
❖ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสังคมไทย		๑๑
❖ คำนิยม (values)		๑๒
บทที่ ๒ : พัฒนาการวัฒนธรรมไทย		
❖ ความเป็นมาตั้งแต่อดีต		๒๓
❖ วัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์		๒๔
❖ วัฒนธรรมไทยสมัยประวัติศาสตร์		๒๕
❖ การปกครองของไทยตั้งแต่อดีต		๒๗
❖ ลักษณะสถานภาพของคนในสังคมไทย		๓๐
❖ ทาส		๓๑
❖ คนไทยยังเป็นทาส		๓๓
❖ สถานภาพของคนไทยในสังคมปัจจุบัน		๓๕

บทที่ ๓ : พุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย

❖ บ่อเกิดวัฒนธรรมไทย		๓๗
❖ พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อจิตใจ		๓๘
❖ วิถีชีวิตของชาวพุทธ		๓๙
❖ พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อประเพณี		๔๒
❖ ธรรมชาติช่วยให้เกิดประเพณีงานบุญ		๔๕
❖ ประเภทของวัฒนธรรม		๔๖
❖ สถานการณ์ของวัฒนธรรมไทย		๔๗
❖ รัฐบาลเห็นความสำคัญของวัฒนธรรม		๔๙

บทที่ ๔ : องค์ประกอบของวัฒนธรรมไทย

❖ วัฒนธรรมหลัก		๕๑
❖ พระพุทธศาสนา		๕๒
❖ พระมหากษัตริย์		๕๓
❖ อักษรไทย		๕๕
❖ ภาษาไทย		๕๖
❖ ประเพณีไทย, จรรยา มารยาทแบบไทย		๕๗
❖ จิตใจแบบไทย, ศิลปกรรมไทย		๕๘
❖ จิตรกรรมไทย, ประติมากรรมไทย		๕๙
❖ สถาปัตยกรรมไทย, วรรณคดีไทย		๖๑
❖ นาฏศิลป์และดนตรีไทย		๖๒
❖ วัฒนธรรมผสม		๖๓
❖ ผลกระทบจากวัฒนธรรมต่างชาติมีต่อวัฒนธรรมไทย		๖๗

บทที่ ๕ : ความสำคัญของวัฒนธรรมไทย

❖ ความสำคัญของวัฒนธรรมแบ่งเป็นจุดเด่นใหญ่ ๆ		๗๑
❖ วัฒนธรรมแสดงถึงภูมิปัญญาอันเฉลียวฉลาดฯ		๗๒

❖ วัฒนธรรมสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย		๗๔
❖ วัฒนธรรมเป็นเครื่องยกฐานะความเป็นอยู่		๗๕
❖ วัฒนธรรมเป็นสัญลักษณ์ของชาติ		๗๖
❖ วัฒนธรรมเป็นรูปแบบที่สื่อสาร		๗๗
❖ วัฒนธรรมมีความพร้อมทั้งสาระและรูปแบบ		๗๗
❖ วัฒนธรรมมีความต่อเนื่องเป็นกระแส		๗๙

บทที่ ๖ : เนื้อหาวัฒนธรรมไทย

❖ เนื้อหาหลักสำคัญ		๘๑
❖ คติธรรม		๘๒
❖ ความอดทนนั้นมี ๔ ประการ		๘๖
❖ เนติธรรม		๘๗
❖ วิตุธรรม		๙๐
❖ สหธรรม		๙๓
❖ มรรยาทในการเป็นเจ้าของบ้านต้อนรับแขก		๙๓
❖ มรรยาทในการเป็นแขกไปหาผู้อื่น		๙๔
❖ มรรยาทในการร่วมโต๊ะรับประทานอาหาร		๙๕
❖ มรรยาทในการไปร่วมงานมงคลและอวมงคล		๙๗
❖ มรรยาทในการดูมหรสพหรือการแสดงต่าง ๆ		๙๗
❖ มรรยาทอันเหมาะสมในการปฏิบัติต่อผู้ใหญ่		๙๘

บทที่ ๗ : วัฒนธรรมเกี่ยวกับชีวิต

❖ อิทธิพลความเชื่อ		๑๐๑
❖ การเกิด		๑๐๒
❖ การบวช		๑๑๔
❖ การแต่งงาน		๑๒๗
❖ การทำศพ		๑๔๑

บทที่ ๘ : พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

❖ ความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม		๑๖๑
❖ กระแสพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว		๑๖๒
❖ ความสำคัญของวัด		๑๖๔
❖ มารู้จักช่างสิบหมู่		๑๖๕
❖ ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย		๑๖๖

ภาคผนวก

❖ ธงชาติและเพลงชาติไทย		๑๖๐
❖ ปีใหม่		๑๖๒
❖ พิธีลอยกระทง		๑๖๓
❖ วันสงกรานต์		๑๖๔
❖ ปฏิปทา - อารามของพระภิกษุ		๒๑๓
❖ การเจริญพุทธมนต์ในพิธีต่าง ๆ		๒๑๓
❖ การแสดงพระธรรมเทศนา		๒๑๔

บรรณานุกรม		๑๑๒
------------	-------	-----

* * *

บทนำ

วัฒนธรรมคือทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้าง

คำว่า “วัฒนธรรม” โดยทั่วไปมักเข้าใจว่าเป็นเรื่องของประเพณี พิธีกรรมทางศาสนา การแสดงมหรสพ การร้องรำทำเพลง เครื่องดนตรี และศิลปวัตถุต่างๆ ที่ได้พบได้เห็นกันเป็นประจำตามท้องถนน และงานเทศกาลต่างๆ ความจริงทุกอย่างที่กล่าวมานั้นก็เป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น แต่ก็ยังไม่ครบถ้วนทุกประการ เพราะวัฒนธรรมที่แท้จริงนั้นคือ ทุกสิ่งทุกอย่าง ในการดำเนินชีวิตของทุกคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การ ยืน เดิน นั่ง นอน พูด ทำ ตื่น กิน คิดฯ ในทุกอิริยาบถของชีวิตนั้นเป็น วัฒนธรรมทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับว่าเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมใด

วัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นมาในโลกพร้อมๆ กับมนุษย์ เพราะมนุษย์ มีมันสมองอันยอดเยี่ยมกว่าสัตว์โลกชนิดอื่นๆ ดังจะเห็นได้ว่ามนุษย์มีการสังเกต มีความคิด มีการแก้ปัญหา มีการเรียนรู้ สะสม ความรู้และการถ่ายทอดความรู้ ทำให้มีความรู้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มีการพัฒนา ความรู้ขึ้นเป็นลำดับ มีความคิดสร้างสรรค์ เปลี่ยนแปลงปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เจริญขึ้น เหมาะสมกับการดำรงชีวิตมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนสัตว์อื่น ๆ แม้จะมีการเรียนรู้ในบางสิ่งเพื่อการดำรงชีวิต แต่ก็ไม่สามารถจะสะสมและ ถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ได้ สัตว์ทุกชนิดทุกตัวต้องเริ่มต้นกันใหม่ และ ก็จำกัดอยู่เท่าเดิม ไม่แตกต่างไม่พัฒนาไปกว่าเดิม

ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม

ธรรมชาติทางภูมิศาสตร์ อันเป็นสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ชิดกับมนุษย์ มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง มนุษย์จึงต้องใช้ความคิด และสติปัญญาเพื่อให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้กลมกลืนและมีความสุข คนที่อยู่ในเขตร้อน เขตหนาว ในเทือกเขา ที่สูงหุบเขา และชายทะเล ต่างต้องปรับวิธีการดำรงชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งนิยมเรียกกันว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

จากอิทธิพลสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่แตกต่างกัน วิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม นับว่าเป็นความงดงามทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า แม้คนที่อยู่ในประเทศเดียวกันแต่คนละภาค อยู่ในภาคเดียวกันแต่คนละจังหวัด อยู่ในจังหวัดเดียวกันแต่คนละอำเภอเป็นต้น แม้จนกระทั่งอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแต่คนละหัวบ้านท้ายบ้าน วัฒนธรรมในการดำรงชีวิตก็มีได้เหมือนกันทั้งหมด ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติตัว ฯลฯ จัดเป็นวัฒนธรรมด้วยแล้ว คนในครอบครัวเดียวกัน สายเลือดเดียวกัน ก็อาจเรียกได้ว่ามีวัฒนธรรมต่างกัน เพราะแต่ละคนต่างก็มีเอกลักษณ์ของตนเอง

วัฒนธรรมเป็นบรรทัดฐานของสังคม

มนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคม อย่างน้อยก็ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์ไม่สามารถจะอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ โดยเฉพาะช่วงเวลาในเยาว์วัยต้องพึ่งพาอาศัยพ่อแม่หรือพี่เลี้ยงคอยดูแล จนกว่าจะเติบโตสามารถพึ่งตนเองได้ จึงเกิดความผูกพันทางจิตใจยากที่จะแยกจากกันได้ ทำให้เกิดสมาชิกในสังคมเพิ่มมากขึ้น ๆ จนแพร่กระจายไปทั่วทุกภูมิภาคของโลก

คนที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ก็ย่อมมีวัฒนธรรมเดียวกัน วัฒนธรรมจะเป็นตัวกำหนดลักษณะวิถีชีวิตและรูปแบบทางพฤติกรรมของคนในสังคมให้แสดงออกในรูปแบบเดียวกัน คนอยู่ในสังคมใดก็ย่อมมีลักษณะนิสัย จิตใจ ความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติตัวเหมือนกัน เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมนั้น ๆ ซึ่งเรียกได้ว่า “วัฒนธรรมเป็นบรรทัดฐานของสังคม” ทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความรักใคร่กลมเกลียวจนเกิดความรู้สึกว่า “เป็นพวกเดียวกัน” (We feeling) เมื่อมีกิจกรรมใดเกิดขึ้นก็จะร่วมมือกันด้วยความเต็มใจ

วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต้องเรียนรู้

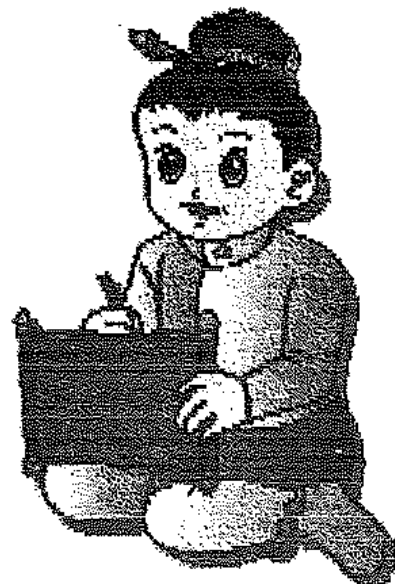
วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อประเทศชาติ เป็นสัญลักษณ์ของความป็นชาติ ประเทศใดชาติใด ถ้าขาดวัฒนธรรมหรือมีวัฒนธรรมอ่อนแอแล้ว ก็ไม่สามารถรักษาความเป็นชาติไว้ได้

ดังนั้น ต้องปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนและเยาวชนของชาติได้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรม มีความภาคภูมิใจในการดำเนินชีวิต ประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนวัฒนธรรมอันดีของตน ร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมของตนให้ยั่งยืนนาน

การปลูกจิตสำนึกที่ดีนั้นก็คือระบบการศึกษา ปัจจุบันนี้สถาบันอุดมศึกษาของไทย ได้บรรจุเรื่องวัฒนธรรมไว้ในรายวิชาพื้นฐานของหลักสูตรระดับปริญญาตรี นับว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นการปลูกฝังวัฒนธรรมลงในจิตใจของบัณฑิตซึ่งถือว่าเป็นตัวแบบของสังคม แต่ถ้าจะให้ดีกว่านี้ ก็ควรมีการแทรกเนื้อหาวัฒนธรรมไว้ในหลักสูตรของระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาด้วย เพื่อเป็นพื้นฐานรองรับระดับอุดมศึกษา ซึ่งจะช่วยให้เยาวชนของชาติเกิดความรักความซาบซึ้งในวัฒนธรรมของตนในหลาย ๆ

ด้าน เช่น วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคม วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการเคารพกฎ ระเบียบ วินัย วัฒนธรรมในการเรียน และ วัฒนธรรมในการวางตัว ปฏิบัติตัวต่อบุคคลอื่น ๆ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงว่า เป็นผู้ได้รับการศึกษาและอบรมมา เป็นอย่างดี

บทที่ ๑

ความหมายของวัฒนธรรม

ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า วัฒนธรรม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายเมื่อแยกเป็น ๒ ศัพท์ คือ

วัฒนธรรม เป็นคำนาม แปลว่า “**ความเจริญ ความงอกงาม**”

ธรรมะ เป็นคำนาม แปลว่า “**คุณความดี ความชอบ คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา**” และให้ความหมาย วัฒนธรรม ว่าหมายถึง “**สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่ทุกคน วิถีชีวิตของทุกคน**”

วัฒนธรรม เป็นคำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต บัญญัติขึ้นเป็นภาษาไทย ซึ่งตามรูปศัพท์เดิมแยกเป็น

วัฒนธรรม มาจากภาษาบาลีว่า วฑฺฒน แปลว่า **เจริญ**

ธรรมะ มาจากภาษาสันสกฤตว่า ธรม แปลว่า **ความดี**

เขียนตามรูปภาษาบาลีว่า วฑฺฒนธมฺม

เขียนตามรูปภาษาสันสกฤตว่า วรฺจนธรม

ทั้งสองรูปแปลเหมือนกันว่า “**ธรรมเป็นเหตุให้เจริญ หรือ ธรรมคือความเจริญ**” หรือแปลอีกอย่างหนึ่งว่า “**สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม, ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม**”

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๘๕ บัญญัติว่า

วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

ความหมายในทัศนะของนักปราชญ์ไทย

คำว่า “วัฒนธรรม” เข้ามาสู่ภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ขณะทรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เป็นผู้ทรงนำมาใช้ โดยแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “คัลเจอร์” (Culture) ซึ่งคำนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (๒๕๑๔) กล่าวว่าโดยทั่วไปหมายถึง “การปลูกฝังสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไปเพื่อให้เจริญเติบโตงอกเงยขึ้น” ในแง่ของทางกลีกรรม เป็นการปลูกเมล็ดพืชเพื่อนำมาเป็นอาหาร แต่ในทางสังคมคำว่า “คัลเจอร์” ที่นำมาแปลว่า “วัฒนธรรม” นี้หมายถึง การปลูกฝังสิ่งต่าง ๆ ลงในสังคมมนุษย์ และเมื่อปลูกฝังลงไปแล้วก็ได้มีการถ่ายทอดสิ่งที่ปลูกฝังไว้นั้น ระหว่างสังคมยุคหนึ่งกับสังคมอีกยุคหนึ่งซึ่งสืบต่อ ๆ กันมา อันเป็นสิ่งที่เรียกว่ามรดกตกทอด ด้วยการนำประสบการณ์และความรู้ที่มนุษย์ผู้เป็นบรรพบุรุษนำมาบอกเล่าแก่ลูกหลาน

สิ่งที่ได้ปลูกฝังหรือมรดกตกทอดทั้งในทางวัตถุและในทางปัญญาที่ได้กล่าวมานี้รวมเรียกว่า “วัฒนธรรม” ตามภาษาไทย หรือที่เรียกว่า “คัลเจอร์” ในภาษาอังกฤษ อันความเจริญดังกล่าวทั้งในทางวัตถุต่าง ๆ และทางจิตใจหรือปัญญานั้น ซึ่งก็หมายถึงความรู้วิชาการต่าง ๆ ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ภาษา วรรณคดี และศิลปะทุกชนิด

พระยาอนูมานราชชน (เสฐียรโกเศศ) ได้แสดงทัศนะว่า “วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตขึ้น เพื่อความเจริญงอกงาม

ในวิถีชีวิตมนุษย์ในส่วนรวม ที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนแบบกันได้และเอาอย่างกันได้”

ความหมายในทัศนะนักปราชญ์ตะวันตก*

โคร์วเบอร์ และคลัคโฮฮ์น (Kroeber and Kluckhohn) นักปราชญ์ชาวตะวันตกได้รวบรวมความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” พิมพ์ลงในหนังสือ คัลเจอร์. ๑๙๖๓ (Culture, ๑๙๖๓) จากนักวิชาการสาขาต่าง ๆ จำนวน ๑๕๐ คน เช่น สาขานักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยา และนักประวัติศาสตร์ เป็นต้น ต่างให้ความหมายวัฒนธรรมที่สอดคล้องกัน เช่น

อี.บี. ไทเลอร์ (E.B.Tylor, ๑๙๘๓) ให้ความหมายว่า

“วัฒนธรรม หมายถึงสิ่งทั้งปวงซึ่งซับซ้อน ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ คุณธรรม กฎหมาย ธรรมเนียมประเพณี และสมรรถภาพ ด้านอื่น ๆ รวมทั้งนิสัยต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้มาจากการเป็นสมาชิกของสังคม”

บรอนนิสโลว์ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) ให้ความหมายว่า

“วัฒนธรรม ประกอบด้วยสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ สิ้นค้า ความคิด นิสัย ค่านิยมต่าง ๆ และกระบวนการทางเทคนิคทั้งปวง ที่เป็นมรดกของมนุษย์”

* สุพิศวง ธรรมพันทา, ผศ., พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, ๒๕๓๒, ๑

ไคลด์ คลัคโฮห์น (Clyde Kluckhohn, ๑๙๕๑) ได้ให้ความหมายว่า

“วัฒนธรรม หมายถึง มรดกทางสังคม ได้แก่ มวลความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม และทักษะที่พบเห็นทั่วไปในหมู่สมาชิกของสังคมหนึ่ง ๆ เป็นผลผลิตเฉพาะจากประวัติศาสตร์แต่ละแห่ง อันแสดงถึงวิธีการดำเนินชีวิตที่สร้างสรรค์อย่างสมบูรณ์ และเด่นชัดสำหรับกลุ่มคนนั้น”

อี.อดัมสัน โฮว์เบล และโทมัส วีเวอร์ (E.Adamson Hoebel and Thomas Weaver, ๑๙๖๙) กล่าวเป็นทำนองเดียวกันว่า

“วัฒนธรรม เป็นแบบแผนพฤติกรรมจากการเรียนรู้ ที่สมาชิกของสังคมแต่ละแห่งได้ร่วมกันสร้างขึ้นภายใต้ระบบที่ผสมกลมกลืนยิ่ง ประกอบด้วยส่วนที่เป็นวัตถุสิ่งของ และส่วนที่เป็นพฤติกรรมที่ผสมผสานกัน กลายเป็นกฎเกณฑ์และมาตรฐานต่าง ๆ จนทำให้ผู้คนทราบว่าจะกระทำอย่างไร และจะกระทำเมื่อใด”

จากคำจำกัดความต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น พอสรุปได้ว่า “วัฒนธรรม” คือ ...

ก. ปัญญา ความคิด ความรู้สึก และกิริยาอาการที่มนุษย์แสดงออกให้เห็นเป็นนิสัย ความประพฤตินิสัยในส่วนรวม และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีได้เกิดมีขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มีขึ้นเพราะมนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นมา

ข. การที่มนุษย์ปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้น ประณีตขึ้นกว่าเดิม โดยการศึกษาและฝึกหัด แล้วถ่ายทอดกันต่อ ๆ ไป

ค. สภาพจิตใจที่ละเอียดอ่อน ซึ่งแสดงออกทางรสนิยมและจริต อดิรยา คัย ก่อให้เกิดความเจริญงอกงามทางสุนทรียารมณ์

ง. จารีตประเพณี ที่มนุษย์รับช่วงสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสาย เป็นมรดกทางสังคม ซึ่งเป็นส่วนแห่งวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม

ในส่วนของคนไทย ก่อนที่จะนำคำว่า “วัฒนธรรม” มาใช้ในภาษาไทยนั้น มิใช่ว่าคนไทยไม่มีวัฒนธรรม แต่คนไทยได้นำคำอื่นมาใช้ในความหมายนี้ เช่น ใช้คำว่า นิสัย ประเพณี ขนบธรรมเนียม จรรยา มารยาท และฝีมือการช่างแขนงต่าง ๆ เป็นต้น

วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตมนุษย์แต่ละกลุ่มแต่ละสังคม ซึ่งรวมถึง ความคิด ศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ปรัชญา ศีลธรรม กฎหมาย ภาษา จรรยา มารยาท ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น แล้วอนุชนรุ่นหลัง ได้รับช่วงกันต่อ ๆ มา ด้วยการพิจารณาเห็นว่าสิ่งใดดีก็สงวนรักษาไว้ สิ่งใดไม่เหมาะสมกับกาลสมัย ก็เลิกหรือปรับปรุงให้ดีขึ้นให้เหมาะสมขึ้น เพื่อส่งเสริมให้เป็นลักษณะที่ดีประจำชาติต่อไป

ลักษณะของสังคมไทย

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม นับตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้นมา ประชากรไทยกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์ มีเส้นทางดำเนินชีวิตผูกพันอยู่กับเกษตรกรรม ทั้งนี้ส่วนหนึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ คนไทยเลือกตั้งถิ่นฐานลุ่มแม่น้ำซึ่งเหมาะแก่การเกษตร และเป็นแหล่งก่อให้เกิดวัฒนธรรมต่าง ๆ ข้าวเป็นพืชเกษตรหลักของไทย ดังนั้น จึงเป็นที่มาของวัฒนธรรมหลายอย่าง รวมเรียกว่า “วัฒนธรรมข้าว” และเรียกผู้ที่ทำการเพาะปลูกข้าวว่า “ชาวนา”

ข้าว เป็นพืชที่คนไทยยกย่องว่ามีบุญคุณต่อชีวิต เพราะคนไทยนิยมบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก และยังนับถือว่ามีเทพศักดิ์สิทธิ์ชื่อ

“พระแม่โพสพ” สิ่งสถิตอยู่ บางหมู่บ้านยังเขียนรูปแม่โพสพไว้บูชาในบ้าน ด้วย ชาวนาไทยนอกจากจะนับถือเทพีข้าวแล้ว ยังยกย่องนับถือเทพีองค์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าวอีก คือ “ดินและน้ำ” เทพีแห่งผืนดินเรียกว่า “พระแม่ธรณี” เทพีแห่งน้ำเรียกว่า “พระแม่คงคา” จึงทำให้เกิดวัฒนธรรมเกี่ยวกับเทพีทั้ง ๓ คือ พิธีสังเวทียพระภูมินา พิธีทำขวัญแม่โพสพ และพิธีลอยกระทง ทั้งนี้ก็เพราะคนไทย เป็นคนมีความกตัญญูทวาทิต สิ่งใดมีบุญคุณต่อตนก็จะหาวิธีตอบแทนตามความเหมาะสม เช่น

พิธีสังเวทียพระภูมินา จะทำก่อนเริ่มไถนา ส่วนมากจะทำตั้งแต่ข้างขึ้นเดือน ๖ เมื่อเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้มีไถ คราด และโคกระบือ เป็นต้น พร้อมแล้วก็จะดูฤกษ์ยามตั้ง “ศาลเพียงตา” พร้อมเครื่องบูชาสังเวทียแล้วตั้งจิตอธิษฐานขอพรให้การทำงานได้ผลดี อย่ามีภัยพิบัติเกี่ยวกับการเพาะปลูกข้าวเลย ทั้งนี้ก็เพราะการเกษตรไทยในยุคนั้นอาศัยธรรมชาติอย่างเดียว ฝนฟ้าอากาศ จะต้องพอเหมาะกับการเพาะปลูก ไม่มากหรือน้อยเกินไปและจะต้องปราศจากศัตรูพืชด้วย จึงจะได้ผล

พิธีทำขวัญแม่โพสพ ชาวนาในภาคกลางจะทำเมื่อการหว่านดำต้นข้าวผ่านไปแล้ว รอจนต้นข้าวเจริญเติบโตตั้งท้องกำลังจะออกรวง ซึ่งตอนนั้นจะสังเกตได้จากใบเลี้ยงปลายยอดจะสั้น และลำต้นตอนยอดจะอวบอ้วน ชาวนาจะเตรียมเครื่องสังเวทียซึ่งจะมีผลไม้ประเภทส้มและกล้วย เป็นต้น ใส่ในชะลอม ใช้กระดาสีตัดเป็นธงและประดับที่ชะลอมนำไปปักแขวนไว้ในนา นอกจากนี้ยังมีน้ำหอม แป้งหอม ประพรม ที่ต้นข้าวด้วย เป็นการแสดงว่าแต่งตัวรับขวัญแม่โพสพ แล้วกล่าวคำรับขวัญขอให้แม่โพสพเจริญงอกงามสมบูรณ์อย่ามีภัยใด ๆ มารบกวน

ส่วนพิธีลอยกระทง จะทำกันในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เป็นฤดูกาลที่น้ำกำลังขึ้นเต็มที่ ดังคำที่ว่าเดือน ๑๑ น้ำนอง เดือน ๑๒ น้ำทรง

ชาวบ้านจะนำต้นกล้วย ใบตองกล้วย มาทำกระทงใส่ดอกไม้ และจุดธูป เทียนลอยไปตามน้ำ เป็นการขอบคุณที่น้ำให้ชีวิต และอีกความหมายหนึ่ง เป็นการขอขมาที่ทำให้แม่น้ำสกปรก (จะมีกล่าวโดยละเอียดในภาคผนวก เรื่องประเพณีลอยกระทง)

อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสังคมไทย

ลักษณะครอบครัวไทย

คำว่า “ครอบครัว” เป็นสถาบันทางสังคมที่ประกอบด้วยพ่อ-แม่-ลูก และมีผู้ให้ความหมายไว้อีกว่า

- ก. ครอบครัว ประกอบด้วยบุคคลที่มารวมกันโดยการสมรส หรือ ความผูกพันทางสายโลหิต หรือการมีบุตรบุญธรรม
- ข. ครอบครัว หมายถึง สมาชิกที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกัน หรือ บางครั้งก็แยกกันอยู่ต่างหาก

ความหมายของคนไทยโดยทั่วไป ครอบครัว หมายถึงการแต่งงาน คนที่แต่งงานแล้วได้ชื่อว่ามีครอบครัวแล้ว เพราะสังคมไทยถือว่าการแต่งงาน เป็นการแยกครอบครัวจากพ่อแม่มาตั้งครอบครัวใหม่ ชื่อว่า เป็นผู้ใหญ่ เต็มตัว มีครอบครัวให้รับผิดชอบ ดังคำที่มักจะถามชายหนุ่ม หญิงสาวว่า “มีครอบครัวหรือยัง ?”

หน้าที่ของครอบครัว สมาชิกผู้เป็นหัวหน้าหรือผู้นำครอบครัว ก็คือ พ่อ-แม่ เมื่อให้กำเนิดบุตรขึ้นมาแล้วต้องเลี้ยงดู ให้ความรักความอบอุ่นและป้องกันภัยต่าง ๆ อันจะเกิดมีแก่บุตร ต้องทำหน้าที่สงเคราะห์บุตร ตามหลักพุทธศาสนาที่ว่า บิดามารดาพึงสงเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ปาปา นิวาเรนติ	ห้ามมิให้ทำความชั่ว
๒. กตุยาณ นิวาเสนติ	แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. สิปปิ สิกขาเปณติ	ให้ศึกษาศิลปวิทยาการต่าง ๆ
๔. ปฏีรุเปณ ทาเรน สลฺโลเชนติ	หาภรรยาหรือสามีที่สมควรให้
๕. สมเย ทายหฺม นิยุยาเทนติ	มอบทรัพย์มรดกให้เมื่อถึงกาลอันควร

ค่านิยม (values)

ค่านิยม เป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมอีกประการหนึ่งแสดงถึงความเป็นหน่วยเดียวกันของผู้คน เพราะเป็นความรู้สึกนึกคิดเดียวกันของกลุ่ม ที่กำหนดให้เกิดมีการแสดงออกเป็นแบบเดียวกัน ค่านิยมเป็นความรู้สึกนึกคิดเชิงคุณค่าของสังคมที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กำหนดว่าสิ่งใดดี - เลว, ถูก - ผิด, สวย - ไม่สวย, ฯลฯ ค่านิยมจึงเป็นเกณฑ์ของสังคมที่ใช้ตัดสินสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัว

ดร.ไพฑูรย์ เครือแก้ว ให้ความหมาย “ค่านิยม” ว่า หมายถึง “สิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คุณปรารถนาจะได้เป็น หรือกลับกลายมาเป็น เป็นสิ่งที่คนถือว่า เป็นสิ่งบังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนยกย่องบูชา ค่านิยมจึงเป็นวิถีของการจัดรูปความประพฤติที่บุคคลจะยึดถือเป็นแบบฉบับสำหรับปฏิบัติตนในสังคม”

เราจะทราบค่านิยมของสังคมไทย จากการสังเกตคำพูดที่สนทนากันโดยทั่วไป แนวความสนใจของบุคคล สิ่งที่คุณคนเลือกใช้ ข้อเขียนที่แสดงออกมาเป็นอุดมการณ์ ความคิดฝันและรสนิยมของคนไทยในสังคมนั้น

ค่านิยมบางอย่าง ขึ้นกับลักษณะของสังคม และสภาพแวดล้อมทางสังคม สภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ค่านิยมก็เปลี่ยนไปด้วย เช่น วัดในเมืองไทยนั้น แต่ก่อนเป็นทั้งสถานที่ประกอบศาสนกิจ เป็นสถานศึกษา เป็นที่รวมศิลปกรรม เป็นที่พำนักของเด็กกำพร้าและคนยากจน เป็นศูนย์ที่คนในสังคมมาพบปะชุมนุมปรึกษาหารือกัน ในเรื่องเกี่ยวกับกิจการของสังคม ตลอดจนเป็นที่มั่นและที่ตั้งกองบัญชาการทัพศึกในยามสงคราม ค่านิยมในสมัยก่อนจึงมีอยู่มากในการสร้างวัด แต่ต่อมาลักษณะของสังคมเปลี่ยนไป มีการสร้างสถานศึกษา สร้างโรงพยาบาล สร้างศิลปกรรม และพิพิธภัณฑ์ สร้างหอประชุมสำหรับคนพบปะกัน สร้างโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ค่านิยมในการสร้างวัดก็เปลี่ยนไปอย่างที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเห็นว่าในปัจจุบันวัดมีจำนวนมากพอแล้ว จึงหันไปนิยมสร้างอย่างอื่นที่อำนวยความสะดวกแก่สาธารณชน

แม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กก็เปลี่ยนไป เด็กสมัยก่อนต้องเรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ จากผู้ใหญ่โดยเฉพาะพ่อแม่ การงานอาชีพของพ่อแม่เป็นสิ่งที่ลูก ๆ ต้องฝึกฝนและรับถ่ายทอดมาดำเนินการเอง ไม่ว่าจะเป็นอาชีพเกษตร งานฝีมือ หรืออุตสาหกรรมในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวจึงแน่นแฟ้น

ส่วนปัจจุบัน เด็กไปได้รับการเรียนรู้วิชาต่าง ๆ จากภายนอก อาจจะเป็นวิชาชีพเดียวกันกับที่พ่อแม่ดำเนินการอยู่ แต่ไปหาความรู้และประสบการณ์เพิ่มเติมเพื่อนำมาพัฒนางานให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้น หรือบางคนอาจจะเปลี่ยนไปสู่อาชีพใหม่เลยก็ได้ ความสัมพันธ์ดูจะค่อย ๆ ห่างเหินออกไป และผู้ใหญ่เองก็ต้องปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ของสังคมด้วย

ค่านิยมทั่วไปของสังคมไทย

๑. รักพระมหากษัตริย์ สถาบันพระมหากษัตริย์ แม้ในปัจจุบันจะมีได้ทรงมีพระราชอำนาจเต็มดั่งสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือทรงเป็นเจ้าของชีวิตของปวงประชาราษฎร์และเจ้าแผ่นดินของประเทศชาติตั้งแต่ก่อนแต่ด้วยพระทัยที่เปี่ยมด้วยเมตตาธรรม รักใคร่ห่วงใยในพสกนิกรของพระองค์ ดุจดามีต่อบุตร ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชน อย่างเสมอต้นเสมอปลาย แม้จะทรงเหน็ดเหนื่อยลำบากพระวรกายจากแดดและฝนก็ได้ทรงย่อท้อ จากพระราชจริยาวัตรต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงปฏิบัติเป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ปวงชนชาวไทยทั่วประเทศ พระองค์จึงเป็นจุดดวงแก้วที่สถิตอยู่ในจิตใจเป็นที่รักเป็นที่เทิดทูน เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ

๒. นับถือพระพุทธศาสนา สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ เพราะคนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือพระพุทธศาสนา นำหลักธรรมคำสอนมาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การทำบุญด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงมีให้เห็นอยู่ทั่วไป ความเชื่อเรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องนรก สวรรค์ มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างยิ่ง ทำให้คนมุ่งทำความดีทำบุญด้วยวิธีต่าง ๆ หวังจะไปสวรรค์และเว้นความชั่ว เพราะกลัวตกนรก แต่ความนิยมในการทำบุญส่วนใหญ่จะนิยมทำด้วยการบริจาคทาน และวัตถุสิ่งของอื่น ๆ เพราะทำง่าย ไม่ค่อยนิยมทำด้วยการปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ดังนั้น สังคมชาวพุทธจึงยังมีการเบียดเบียน ปล้นชิง ฆ่าฟันกันให้เห็นอยู่บ้าง

๓. เคารพผู้มีอาวุโส นับว่าเป็นวัฒนธรรมอีกส่วนหนึ่งที่คนไทยได้รับจากพระพุทธศาสนา เนื่องจากพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญเคารพกันตามลำดับอาวุโส คือ ผู้บวชภายหลังจะต้องให้ความเคารพผู้บวช